

Een lezing gegeven bij het congres: “Amsterdam creatieve kennisstad: een passende ambitie” georganiseerd op 4 november 2004 door de Dienst Onderzoek en Statistiek van de Gemeente Amsterdam:

De toekomst van de stad in de Vijfde Dimensie

Door Drs. Maurice de Hond

“In 1965 ben ik begonnen met mijn studie Sociale Geografie. De faculteit was gevestigd in een oud schoolgebouw aan het Waterlooplein op de plek waar nu de Stopera staat. Ik was de eerste uit mijn familie, die ging studeren. Voor mijn ouders, die evenals ik geboren en getogen Amsterdammers waren (ze verbleven slechts anderhalf jaar van hun leven -onvrijwillig- buiten Amsterdam, namelijk tussen 1943-1945 in een kamp in Polen), was het om meerdere redenen een bijzondere gebeurtenis. Zowel mijn grootouders van vaders kant als van moeders kant hadden voor de Tweede Wereldoorlog een fruitstal gehad op dat zelfde Waterlooplein. En omdat mijn ouders hun ouders al vroeg moesten helpen (mijn vader moest op zijn 11^e daarvan van school) hadden ze jarenlang op minder dan 100 meter gewerkt van de plaats waar ik toen mijn studie begon.

Toen ik in het Gemeentearchief aan de Amstel probeerde iets van mijn voorouders te weten te komen bleken ze vrijwel allemaal in de 19^e eeuw in Amsterdam gewoond te hebben in het gebied dat vroeger als Jodenbuurt aangemerkt werd. Daarvoor waren ze afkomstig geweest uit Duitsland.

Prof. De Vries Reilingh en Prof. Heinemeijer waren mijn docenten. En toen ik zelf in 1969 als kandidaat-assistent bij het instituut ging werken was het instituut inmiddels verhuisd naar de Dapperstaat. Daar had mijn vader in de jaren dertig zelf een eigen fruitstal gehad. Daarna trokken we naar het Maupoleum aan de Jodenbreestraat. Mijn werkkamer bleek hemelsbreed minder dan 100 meter te liggen van de plek waar mijn ouders rond 1920 als kinderen hadden gewoond.

De vakken die ik volgde waren naast Fysische Geografie en Klimatologie vooral Historische, Sociale en Economische Geografie, Culturele Antropologie en Statistiek.

Ik heb vrijwel mijn hele leven in Amsterdam gewoond (geboren in West, daarna verhuisd naar Zuid en inmiddels al lang woonachtig in Buitenveldert). Doorgaans bevond de plaats waar ik werkte zich ook in Amsterdam (de locaties waren o.a. aan de Amstel, bij het Rijksmuseum, aan het einde van de Overtoom en in het WTC). Mijn vier kinderen hebben hun opleiding gehad, of volgen hun opleiding, in Amsterdam en zijn woonachtig in Amsterdam. De jongens zijn, evenals ik, lid van een Amsterdamse voetbalclub. Naast het voetballen, ben ik weer begonnen als voetbalscheidsrechter en doorgaans fluit ik mijn wedstrijden op de diverse mooie voetbalcomplexen, die Amsterdam kent. Met mijn ouders ging ik elke twee weken naar Ajax (in De Meer en soms in het Olympisch Stadion) en ik heb zelf vaste plaatsen in de Amsterdam Arena.”

Deze eigen, zeer korte, versie van Geert Maks prachtige boek “de eeuw van mijn vader” gaat dus over de stad Amsterdam en de familie De Hond. Het gaat over specifieke locaties, bepaalde activiteiten en mensen, die in relatie tot mij stonden of staan.

En als ik aan mijn studie Sociale Geografie terugdenk dan waren dat ook precies de hoofdelementen van de studie. Waarom bij voorbeeld steden waren ontstaan, hoe die steden zich ontwikkelden, welke economische activiteiten zich voltrokken, wat de mensen deden en

hoe de interactie met de fysieke ruimte zich voltrok. Tijdens mijn studie konden we vaststellen dat de Industriële Revolutie uit de 19^e eeuw de dominante factor is geweest voor de wijze waarop de samenleving zich tot de start van mijn studie had ontwikkeld op sociaal, economisch en geografische terrein. De fysieke verschijningsvorm van de stad, het grote aantal mensen dat van het platteland naar de stad zijn getrokken, de fysieke infrastructuur en de vormen van de economische bedrijvigheid zijn bepaald door de grote technologische ontwikkelingen uit de 19^e eeuw.

We zijn nu ongeveer veertig jaar later. Als we de technologische ontwikkelingen in de 19^e eeuw de naam geven van de “Industriële Revolutie” dan vind ik het terecht dat we de technologische ontwikkelingen van de laatste veertig jaar de naam geven van “Digitale Revolutie”. Dankzij de miniaturisering van de chips, eenvoud van het leggen van digitale verbindingen en de enorme ontwikkelingen van de software, bevindt de PC met internetverbinding zich nu al in meer dan twee derde deel van de huishoudens. Er zijn meer mobiele telefoons dan vaste lijnen en de kleurentelevisie met vele kanalen is overal gemeengoed geworden.

Vanuit de stad bekeken is het grote verschil tussen de Industriële en de Digitale Revolutie dat de eerstgenoemde door de stad lopende op allerlei manieren gezien en herkend kan worden. Fabrieken met rokende schoorstenen, grote eenvormige arbeiderswijken, voertuigen, die met machines werden voortbewogen, elektrische tram, elektrische straatverlichting, etc. Maar de Digitale Revolutie is als je door de stad loopt amper te zien. Zowel op het werk als thuis brengen de meeste mensen inmiddels een groot deel van hun tijd door vóór de televisie, achter de PC en/of aan de telefoon! In mijn boek uit 2002 “De Vijfde Dimensie” heb ik deze ontwikkeling proberen te beschrijven via het beeld dat sinds de uitvinding van de telefonie in 1880 de mensen een steeds groter deel van hun activiteiten niet meer louter binnen een fysieke omgeving doen. Het kijken naar een live-uitzending op de televisie, zoals bij voorbeeld de Olympische Spelen in de zomer van 2004, betekent dat je als het ware virtueel aanwezig was in het stadion in Athene. Het voeren van een telefoongesprek betekent dat je oren en je mond als het ware fysiek verplaatst worden naar de plek waar de gesprekspartner is. En als je logisch doordenkt dan weet je dat internet met echte breedband uiteindelijk zal betekenen dat je oren, mond en ook de ogen als het ware verplaatst naar de plek van degene waarmee je contact hebt (kijk maar eens naar de wijze waarop het Journaal communiceert met haar correspondent in Washington). Al deze activiteiten die in feite ontkoppeld worden van de fysieke dimensie worden verplaatst naar een virtuele dimensie. Die nieuwe dimensie heb ik de “Vijfde Dimensie” genoemd. Steeds meer zal de moderne wereldburger bij een groot deel van zijn activiteiten de keuze hebben of dat plaats zal vinden binnen de fysieke dimensie of binnen die vijfde dimensie. Je kan beslissen om naar de Amsterdam Arena te gaan om de wedstrijd te bekijken of je neemt een abonnement op Canal+ en is als het ware virtueel in het stadion aanwezig. Je kan beslissen of je naar iemand toegaat voor een gesprek of dat je die ander opbelt. En waar de ander op dat moment fysiek is, maakt niet uit. Als er maar een verbinding mogelijk is. En de tweeweg communicatiemogelijkheden van internet zijn naar mijn stellige overtuiging nog pas in de kinderschoenen, maar in de toekomst zullen we die technologie steeds vaker gebruiken voor twee weg videocontact. Dan kunnen we kiezen of we zeker twee uur besteden aan reistijd om vanuit Amsterdam naar Rotterdam gaan om een gesprek van een uur te voeren of gebruiken we hoogwaardige twee weg videotecnologie (dus met TV-kwaliteit).

Probeer je dus te denken hoe de samenleving zich ontwikkelt in het algemeen en Amsterdam in het bijzonder dan zullen die ontwikkelingen in de Vijfde Dimensie voor het leven en

werken van de mensen steeds dominanter worden. De Bits nemen in belang toe en de Atomen nemen in belang af. En als je dan gaat nadenken over het thema van vandaag: “Amsterdam creatieve kennisstad; een passende ambitie” dan moet dat gebeuren met de inachtneming van het feit dat een steeds groter deel van het leven van de stadsbewoner (en alle anderen trouwens ook) zich in die Vijfde Dimensie zal afspelen.

Nu moet ik bekennen dat ik allergisch ben geworden van de wijze waarop de politiek bepaalde termen gebruikt. In 2000 werd in Lissabon besloten dat Europa in 2010 de meest concurrerende economie diende te worden. En dat werd onder meer gedaan door een van de grootste digibeten van Nederland: Premier Kok. En uitgerekend hij, de man die er verantwoordelijk voor is dat Nederland al meer dan 6 miljard euro heeft uitgegeven voor een spoorlijn van 160 kilometer, een technologie uit het begin van de 19^e eeuw, heeft nu een rapport moeten maken om uit te leggen waarom het volledig mislukt is (die analyse is trouwens van een zelfde kwaliteit als zijn daden als Minister van Financiën en als Premier om de Nederlandse economie gereed te maken voor de 21^e eeuw). Het huidige kabinet heeft de termen “innovatie” en “kenniseconomie” als leidmotief genomen. Ze worden te pas en te onpas als een soort mantra herhaald, maar in de praktijk merk ik daar amper wat van. Men is vooral bezig met het bieden van (oude) oplossingen voor oude problemen. En als ik dan de term “creatieve kennisstad” hoor dan krijg ik hetzelfde gevoel als bij de termen “innovatie” en “kenniseconomie”. Het is een slogan, maar wat wordt er dan in de praktijk mee gedaan?

Voor alle drie termen geldt dat het vooral een kwestie is van “tussen de oren zitten”. In feite zou bij alle beslissingen die je als bestuurder neemt deze manier van denken dominant moeten zijn. Zowel het uitdenken van de maatregelen als bij de uitvoering dien je dan innoverend bezig te zijn. Alles wat je doet moet erop gericht zijn om economie er een van kennis te laten zijn. En als je dan zegt dat Amsterdam een creatieve kennisstad moet gaan worden dan zal het overgrote deel van je besluitvorming en de uitvoering van beleid daardoor beheerst moeten worden. En dat je dan niet alleen laat meevoeren met de stroom der ontwikkelingen, want dan gebeurt dat op andere plekken ook en waarschijnlijk ook nog in een sneller tempo, maar dat er een sturend beleid is waarbij Amsterdam zich ook nog positief onderscheidt van andere steden binnen Europa.

De grote kritiek ten aanzien van de regering is dat men geen of geen aansprekende visie heeft hoe Nederland er over een tijdje uit zal kunnen zien en wat we vervolgens moeten doen en laten om zover te komen. Ik stel vast dat dit niet alleen voor Nederland geldt, maar dat ook in het bedrijfsleven dit het geval is. Vaak denkt men dat de toekomst slechts een extrapolatie is van de ontwikkelingen uit het verleden. Maar onder invloed van de gemelde ingrijpende technologische veranderingen (vooral op het terrein van ICT) maken we op allerlei plekken in de economie en samenleving een paradigmabreuk mee. Extrapolatie van het verleden is dan een slechte voorspelling voor de ontwikkelingen in de toekomst. Als je doelstelling dan is dat Amsterdam de creatieve kennisstad moet worden dan is het dus noodzakelijk dat op vrijwel alle facetten van de stad en het stadsbeleid je moet aangeven wat dat dan voor een bepaald moment, stel 2015, zal gaan betekenen. En hoe je van plan die doelen te bereiken.

In dit kader is het niet mijn taak noch mijn mogelijkheid om dat complete beeld te geven. Die opdracht zou dienen toe te vallen bij degenen die de verantwoordelijkheid hebben leiding te geven aan de stad. Ik wil echter wel op een aantal aspecten wijzen die daarbij volgens mij een sleutelrol dienen te spelen:

- Zowel het landsbestuur als het stadsbestuur zitten nog vrijwel geheel gevangen in de manier van denken die ontstaan is na de Industriële Revolutie. Dat betekent dat er veel geld wordt geïnvesteerd in fysieke infrastructuur. Men denkt Nederland en Amsterdam goed voor te bereiden voor de economie van de 21^e eeuw door het aanleggen van de Betuwelijn, extra banen voor Schiphol, de tweede Maasvlakte, de Noord-Zuid-lijn, de Ceres containerhaven, grotere sluizen voor IJmuiden, de A10 onder de grond, etc. etc. Nog los van het feit dat diverse van deze investeringen op zichzelf al aantoonbaar niet voldoende economisch rendement geven, hebben deze investeringen vrijwel niets te maken met de woorden “innovatie”, “kenniseconomie” en “creatieve kennisstad”. Maar het geld dat ermee gemoeid is en het gemak waarmee het uitgegeven wordt (nog los van de onvermijdelijke overschrijdingen) vind ik verbijsterend. Voor het geld bij voorbeeld dat nu uitgegeven wordt aan de Noord-Zuid Lijn zou niet alleen iedere Amsterdamer en ieder Amsterdams bedrijf aangesloten kunnen worden op een glasvezelnet maar dat nog eens tot het midden van de 21^e eeuw gratis kunnen gebruiken ook. Welke manier van het besteden van 1.5 miljard euro zal denkt u een grotere bijdrage vormen aan Amsterdam, de creatieve kennisstad? En welke manier van besteden van deze 1.5 miljard euro zal een grotere bijdrage leveren aan de Amsterdamse economie van de 21^e eeuw. De Amsterdammers van de toekomst en de Amsterdamse bedrijven van de toekomst zullen steeds meer binnen die Vijfde Dimensie opereren. Dat heeft trouwens ook als gevolg dat in de concurrentiestrijd met die Vijfde Dimensie de fysieke infrastructuur vooral benut zal worden op die terreinen waar die fysieke infrastructuur duidelijke voordelen biedt ten opzicht van de virtuele infrastructuur (dat zal trouwens pas gebeuren als de mensen volledig gewend zijn aan het opereren binnen die Vijfde Dimensie). De binnenstad zal bij daardoor nog veel meer de plek worden waar men zich in een vorm van collectiviteit ontspant (inclusief het funshoppen) en steeds minder de plek zijn waar men werkt. Het zo snel mogelijk tot stand brengen van dat hoogwaardige glasvezelnet naar ieder huis en kantoor zou al lang op nummer 1 van de prioriteitenlijst van de gemeente Amsterdam dienen te staan. (Er zijn mensen die zeggen dat de bestaande infrastructuren en de verdere opkomst van WiFi voldoende zullen zijn om aan de behoeften van de Amsterdammers te voldoen. Dat zou gelden als men ervan uitgaat dat de wijze waarop internet gebruikt zal gaan worden in de toekomst behoorlijk lijkt op het huidige gebruik, maar dan met een hogere verbindingssnelheid. Maar als we aannemen dat in de toekomst bij voorbeeld een derde van onze telefoongesprekken en de helft van onze huidige zakelijke ontmoetingen via hoogwaardige (dus tv-kwaliteit) twee- of meerweg video verbindingen gaan plaatsvinden dan is de gigantische capaciteit van glasvezel de enige mogelijkheid om dit gebruik te kunnen faciliteren. Door deze infrastructuur snel te realiseren ontwikkel je een situatie waarbij Nederlanders en Nederlandse bedrijven ervaring opdoen met de infrastructuur die over 25 jaar dominant zal zijn in de ontwikkelde werk. En verhoog je de aantrekkelijkheid van Amsterdam als vestigingsplaats voor die nieuwe bedrijven aanzienlijk. Dit is dus naar mijn stellige overtuiging een cruciaal element van de uitwerking van het plan om van Amsterdam een creatieve kennisstad te maken. Daarbij wil ik ook stipuleren dat het gratis ter beschikking stellen van een echt hoogwaardige infrastructuur voor de bevolking zowel voor de bewoners zelf als de uitstraling van Nederland naar buiten toe een heel positieve werking zal hebben. Waarom hoef ik niets te betalen als ik de straat op ga en de wegen gebruik maar wel
- Hoewel heel belangrijk, is het niet voldoende om alleen de infrastructuur van de toekomst in Amsterdam aan te leggen. Het gaat vanzelfsprekend om de wijze waarop

mensen en bedrijven deze infrastructuur gebruiken. Hoewel de ervaring leert dat de innoverende kracht van mensen en bedrijven groot kan zijn als men de beschikking krijgt over infrastructuur met hele nieuwe mogelijkheden, is het van groot belang dat de overheid en alle (semi-) overheidsdiensten een voorhoederol gaan spelen bij het gebruik van deze nieuwe infrastructuur. In het bestek van de onderhavige lezing voert het te ver om diep in te gaan op de oorzaak van de grote kloof die er is tussen de burger en de overheid. Maar een belangrijk element is het feit dat de overheid bij haar opereren weinig transparant is voor de burger, amper openstaat voor terugkoppeling van ervaringen (er eigenlijk ook niet echt geïnteresseerd in is) en erg top-down redeneert en opereert. Ondanks het feit dat de overheid meermalen heeft aangekondigd (zoals bij voorbeeld bij het grote project Loket 2000) ingrijpend anders te gaan opereren met behulp van ICT, merk je daar als burger tot nu toe vrij weinig van (behoudens bij de belastingdienst, die, in tegenstelling tot andere ministeries en diensten, wel opereert onder de aanname dat alle bedrijven en het overgrote deel van de burgers over PC's en internet beschikken). Een cruciaal onderdeel van Amsterdam, die creatieve kennisstad, zou moeten zijn de creatieve, op moderne kennis en methoden gebaseerde, wijze waarop de stad bestuurd wordt. Daarbij zal zij met al haar diensten via dat hoogwaardige interactieve net (met tweeweg video) met de burger moeten communiceren. Hierbij denk ik niet alleen aan het virtueel kunnen bijwonen van alle openbare zittingen van raden en commissies van de gemeente (niet dat er veel gebruik van gemaakt zal worden, maar het geeft aan hoe een gemeente anno de 21^e eeuw met hedendaagse technologie haar taak vervult). En ik denk ook niet alleen aan de mogelijkheid om alle lokethandelingen ook via dit net te kunnen uitvoeren alsmede het digitaal beschikbaar stellen van alle folders, nota's, regels, voorschriften e.d. Maar vooral aan manieren om op moderne, dus andere, wijzen taken te gaan vervullen. Kijk bij voorbeeld eens naar de 311-dienst van New York. Klachten over zaken waar de gemeente een rol bij kan spelen kan men daar kwijt en men heeft de garantie dat hetzij de problemen snel worden opgelost (de 311 afdeling heeft zeggenschap over de afzonderlijke diensten, die de problemen in de praktijk moeten oplossen) of goed gecommuniceerd wordt met de burger waarom de situatie is zoals het is en wat er in de nabije toekomst zal gaan gebeuren. En als die communicatie, voor zover van belang voor anderen, ook nog toegankelijk is voor derden, dan kan het positieve effect groot zijn. Ook het zijn van de creatieve kennisstad zit tussen de oren en ook op dit vlak dient het Gemeentebestuur de lijn te volgen "ik val aan, volg mij".

Bezien we de ontwikkelingen van de afgelopen 20 à 30 jaar dan is het niet moeilijk vast te stellen dat de veranderingen de komende tien jaar wederom sneller gaan als de veranderingen de afgelopen tien jaar zijn gegaan. Op zichzelf is het goed om als Gemeentebestuur een ambitie te formuleren, die toekomstgericht is. En dan is "creatieve kennisstad" best een passende ambitie. Maar vooralsnog vrees ik dat die ambitie dezelfde kant op zal gaan als die van de EU om Europa in 2010 de meest concurrerende economie te maken en van het kabinet Balkenende om van Nederland een innoverende kenniseconomie te maken. Ik word dienaangaande heel graag prettig verrast en hoop dat samen met u te kunnen vaststellen in 2019, bij het 125-jarig bestaan van Dienst Onderzoek en Statistiek van de Gemeente Amsterdam.